

A TÖBB IGAZSÁGRÓL

BORDÁS GYÖZŐ

Nem szeretnénk ünneprontók lenni, hiszen erre semmi, de semmi okunk, viszont éppen Mladen Leskovac Csuka hősi vállalkozásáról írt köszöntőjének utóirata figyelmeztet arra, hogy műfordítónk a mennyiséggel birkózva a minőségnek tett engedményeket, amit a fordításkritikusok nyilván joggal róttak föl neki. Természetesen, ez mit sem von le abból a kultúrtörténeti tetteiből, hogy szinte nincs olyan jelentősebb szövege a délszláv népek irodalmának, amelyet Csuka be ne mutatott volna a magyar olvasóknak. Megszállottja volt a jugoszláv népek irodalma fordításának, még akkor is, ha egyesek „vén kalmár”-nak is nevezték, mint azt Juhász Géza *A fordulat utáni forgatagban* (Életjel, 1999) című könyvének emlékezéseiben láthattuk. Itt olvashatjuk Juhász Géza érvelését, miszerint: „Természetesen felkérésre, megrendelésre is kénytelen dolgozni. Mást nem tehet, nem lévén semmilyen más megélhető forrása. Tehát nem engedheti meg magának a válogatás fényűzését, mint olyan valaki, aki legalább fél Buda gyógyszertárainak főnöke. Nagyjából azt is meg tudom ítélni – folytatja Juhász Géza –, milyen szinten tud szerbhorvátul. Talán kevésbé, mint Dudás (Kálmánról van szó – megj. B. Gy.), de igen alapos, lelkiismeretes és van állandó nyelvi konzultánsa, a rutinja pedig sok-sok nehézségen átsegíti. Hivatkozhattam egyik legnagyobb fordítói bravúrára is, a *Balade o Petrici Kerempuhu* magyarra fordítására (*Éjszakák virrasztója*, 1959). Csuka ugyanis mutatta nekem azt a levelet, melyet a köztudottan bakafántos szerző M. Krleža írt neki, aki kitűnően tudott magyarul, a legnagyobb elismeréssel szólta Csuka fordítói remekléséről . . .”

Távolabbról szemlélve a dolgokat, Leskovac és Juhász Géza állításai mintha ellentmondának egymásnak, és így megint csak föltehető a kérdés: hol az igazság?

Beograd, 8 decembra 1957.
Križarska 7.

10A!
Bj. 29

Dragi g. Csuka,

Izvinite što se zadržavajući odgovaram na Vaše pismo od 19 novembra o.g.

Hvala na dobrim vestima o novom izdanju "Na Drini ćuprije" i izgledima za izdanje "Proklete avlije" na mađjarskom jeziku. Razume se da će mi biti prijatno da i u buduće Vi prevođite moje knjige na mađjarski.

Ja sam ne znam ni približno sa kolikom sumom honorara raspolašam u Budimpešti. Svakako, moguće je da jednom prilikom zaista i dođem u Vaš lepi grad, samo što onda ne bih mogao predviđeti tačno vreme dolaska.

I za "Antologiju savremene jugoslovenske proze" na mađjarskom jeziku ja ću dati svoj prilog, kao i biografske podatke i fotografiju. Mi ovde nismo o toj Antologiji do sad ništa čuli. Bilo bi dobro kad bi odgovorni urednik svima našim piscima od kojih želi prilog, ^{sa i cenom} napisao pismo, a mogli bi o tome izvestiti i naš Savez književnika u Beogradu, koji bi im možda mogao pomoći pri sastavljanju tekstova.

Vama, dragi g. Csuka, zahvaljujem za sve što ste učinili za upoznavanje naše književnosti u Mađjarskoj, i molim Vas da primite srdačne pozdrave i najbolje želje.

I. Andrić

(Ivo Andrić)

Nem lehet méltánytalanul hagyni a tényt, hogy Csuka Zoltán szívvel-lélekkel dolgozott és saját költői opusának megalkotásával párhuzamosan, csakis a fordításnak élt, és ez utóbbit a jugoszláv népek irodalmának tolmácsolásában találta meg; annak ismerőjévé, értőjévé nőtte ki magát. Fordítani már a húszas évek második felében kezd, miután a pécsi érettségizett, majd villamosvezetővé kényszerült ember Pécsett nem maradhatott, s arra kényszerült, hogy a fehérterror elől menekülve visszazökjön ide, az akkor már Szerb–Horvát–Szlovén Királyságba, de szülőföldjére, hiszen a bánáti Zichyfalván született (a lexikonok szerint 1901. szeptember 2-án, egyes állítások szerint viszont 22-én). Költészetével behatóan foglalkozott Bori Imrétől Utsai Csabáig több irodalomtörténészünk is, szervezői és szerkesztői munkásságáról úgyszintén történeti munkák szólnak, viszont a műfordítói munkájának minőségi szempontjai nyilván a fordításkritikusokra vár, szerbekre és magyarokra egyaránt. Mert vitathatatlan tény, s ez még a Nobel-díjas Ivo Andrić itt faximilében közölt leveléből is kiderül, a jugoszláv írók számára lekötelező mindaz, amit Csuka Zoltán (több mint fél évszázados) fordítói munkássága során tett, de egy életmű értékelésekor a minőségi szempont sem elhanyagolható.

A fordulat utáni forगतagban írója például beszél Csuka „fordítói remekléséről”, de, hát kezünkben a zágrábi *Forum* című folyóirat 1982. évi 10–12. hármas száma, mintegy ötven Krleža-level szövegű közlésével (a levelezés egyébként az 1920–1978 közötti időszakot öleli föl), s itt szerepel egy a Petrica Kerempuh balladáival kapcsolatos nyomtatásban is több mint hétoldalas levél 1958. szeptember 19-i keltezéssel. Ebben fordítói kalandnak („prevodilački najopasnijih pustolovina”) nevezi az „olyannyira sajátos, barokk, intellektualizált kaj nyelven” írt szöveget, ami szinte lefordíthatatlan. Éppen ezért magának Krležának számtalan észrevétele is van. „Az ön fordításában számos telitalálat van, ami magyarul is valóban autentikusan hat, tekintettel arra, hogy mérhetetlenül sok olyan összetevő létezik, ami a közös régmúlt idők gyökereiből ered itt a Duna és a Pannon-medencében . . . s requiem ez a régi történelmi tragédiák felett.”

De, s ekkor sorakoznak az észrevételek. „Mindjárt a legelején felvetődik az alapkérdés, hogyan magyarosítani Petrica Kerempuh nevét? Meghagyni, mint az eredetiben Petrica Kerempuh balladáinak, magyarul nem volna szerencsés dolog – írja Krleža Csukának –, semmilyen argumentummal nem volna védhető, mert ez a horvát Till Eulenspiegel neve, és szimbolikus jelentéssel bír, s ilyent kell találni ahhoz, hogy a magyar olvasóhoz is hús-vér ember szóljon . . . Ha Petrica jellemének magyarosítására törekszünk, akkor, akkor talán a Petricza Paczal, vagy a Nagybéli Péterke, esetleg a Gézengúz Petrica jöhetne számításba, de talán magyarul legjobban a Petricza Garabonciás hangozhatna.”

A fordítás minőségét illetően Krležának már az első ballada címével a *Petrica és az akasztófavirágok* ellen is több kifogása van. „Mindjárt az első sor: Fönn a bitón három virág lóg . . . – hol is lógnak ezek a virágok, s nem is hangzik jól. Amíg az akasztófavirágnak szimbolikus jelentése van, addig a virágot elválasztani az akasztófától nem jó.”

(Csak zárójelben jegyezzük meg, hogy a kifogásolt cím és az első sor az 1959-ben megjelent könyvben így szerepel: *Petrica és az akasztottak* – az első sor pedig: „Az bitókon három bitang lóg, – s folytatódik: három tolvaj, három akasztott, / bús földönfutó alattuk, / tamburán játszik Kerempuh . . .”)

Ha jól számoltuk, ebben a levélben mintegy negyven észrevétele volt Krležának, s köztük egészen konkrét sorok is, mint például az eredetiben: „V kronike kak dični muž, / ostal bu taj grešni guž” Krleža szerint magyarul így hangzana legjobban: „Kronikában ez a kígyó, / megmarad mind dicső disznó,” vagy: „Skoznujuči, malajuči, / laži v biškupov misal” – jobb volna egyszerűen azt mondani: „hazudik a misekönyvbe”.

Nemcsak e levél, hanem az egész életmű fordításkritikai vizsgálata tehetné helyre tehát azokat a dilemmákat, amelyek Csuka Zoltán fordításaival kapcsolatban jelentkeznek. De most és ezen a helyen – születésének századik évfordulóján – mindenekelőtt azt kell méltányolnunk, hogy körömszakadtáig harcolt fordításainak megjelentetéséért, és a jugoszláv népek irodalmának népszerűsítéséért, s ebben óriási eredményei vannak. Amikor a Rajk-per idején öt jugoszlávbarátsága miatt tizenöt év börtönre ítélték, s csak öt év után rehabilitálták, akkor is dolgozott. Kiszabadulása után megint csak Krleža részesítette elismerésben. „Kedves Csuka, örvendek, hogy ha lassan is, végül azonban mégiscsak megvalósulnak illúziói. Ön az irodalmunk iránt tanúsított rokonszenvéért tisztességesen megfizett.”

Munkásságát mindenképpen méltányolni kell.